

Julijana VISOČNIK

JEZIKOVNE ZNAČILNOSTI NAPISOV CELEJE IN NJENE OKOLICE

Izvleček

Jezikovne značilnosti napisov je mogoče preučevati predvsem kot napake, ki se na njih pojavijo, saj so odraz govornega jezika. Na tem mestu so zbrane vse napačne rabe z napisov Celeje, ki so razdeljene po dveh kriterijih. Osnovna delitev je na napise mesta in agra, torej glede na najdišče; znotraj tega se napake delijo naprej na glasoslovne, oblikoslovne, pravopisne, skladenjske, besediloslovne ter tiste, ki se tičejo besedišča.

Abstract

The language characteristics of inscriptions can be studied primarily in terms of the errors attested in them, since they are a reflection of the spoken language. The following article presents all erroneous usages from Celeian inscriptions, divided according to two criteria. The basic division distinguishes between inscriptions from the town and from the ager; within this framework, errors can be further subdivided into errors of phonetics, morphology, spelling, syntax, discourse, and vocabulary.

Uvod

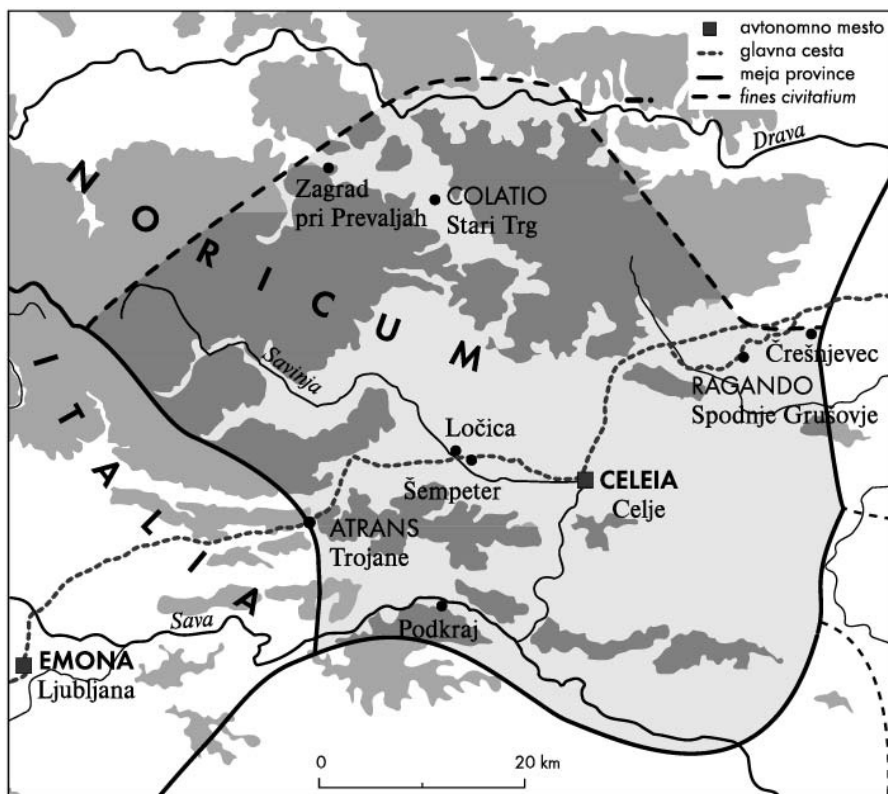
Latinski napisi so bili zapisani v t.i. vulgarni latinščini – v pogovornem jeziku Rimskega imperija.¹ Kot takšni ne morejo zadostiti standardom knjižnega jezika, različici, ki so jo uporabljali latinski klasični pisci. Ker je latinščina mrtev jezik in besedil v vulgarni latinščini praktično ni, igrajo napisi pri preučevanju te zvrsti jezika toliko večjo vlogo. Njihovo preučevanje nam odstira posamezne zakonitosti pri razvoju in spreminjanju jezika, kaže pa tudi na prehod v romanske jezike. Jezikovne značilnosti vulgarne latinščine se na napisih kažejo predvsem kot napake,

¹ Za razvoj in značilnosti vulgarne latinščine glej: Kiesler 2006, Herman 1975; Väänänen 1983, 480-506; Tovar 1980, 331-342; Herman 1983, 1089-1105; Mihăescu 1983, 1107-1147; Löfstedt 1983, 453-479; Zamboni 1965-1966, 463-477; Bonfante 1999, romanski jeziki so predstavljeni kot stopnja v razvoju latinskega jezika – razlaga temelji na glasoslovju. Prim. pa še Mihăescu 1993 (poudarek na četrtem poglavju), kjer se avtor ukvarja z latinskimi jeziki v Istri, Sloveniji in Panoniji. Predstavi lokalne posebnosti na področju samoglasnikov in soglasnikov, značilnosti prislovov, predlogov in veznikov, ter posebnosti na področju besedišča, ki bi naj bile skupne vsem omenjenim območjem. Prim. še Visočnik 2007, 84-92 (poglavje o vulgarni latinščini z vso pripadajočo literaturo).

torej kot odstopanja od uveljavljenih norm knjižnega jezika. Večino napisov predstavljajo nagrobniki in oltarji, za katere lahko trdimo, da so – predvsem v provincialnem okolju – veliko bolj »ljudski«. Latinščina na njih z vsemi svojimi napačnimi rabami govori prav o tej ljudskosti, o jeziku, ki so ga na nekem območju uporabljali v vsakdanjem življenju. Večino napak lahko umestimo v ta sklop; obstajajo pa tudi tiste, ki so tehnične narave: posledica pomanjkanja prostora na napisnem polju, nepismenosti kamnoseka, slabega orodja in podobno ... Na osnovi teh ne smemo delati sklepov o razvoju jezika, zato je najprej potrebno natančno ločiti obe vrsti napak.

Kljub temu, da napisov večinoma ni mogoče natančno datirati, so pomembna dopolnitev k ugotavljanju razvoja jezika. Praviloma jih je namreč mogoče datirati le na stoletje natančno; ker pa je spreminjanje jezika dolgotrajen proces, kažejo na razvoj, ki je značilen za določeno obdobje. V manjšini so namreč tisti napisi, ki so datirani natančno – ali s pomočjo letnic ali s konzuli. Največkrat pa si moramo pomagati s posameznimi bolj ali manj natančnimi kriteriji datiranja.

Ob jezikovni analizi okoli 400 napisov antične Celeje (214 iz same-



Slika 1: Zemljevid celejskega agra.

ga mesta, 195 iz agra) se je zaradi lažje obravnave in predvsem zaradi ugotavljanja določenih razlik v poteku romanizacije obeh območij kot nujna pokazala delitev na mesto in ager. Umetna kategorizacija vzbuja pomisleke o ustreznosti, saj v veliko primerih za napise nimamo podatkov o najdišču. Sedanje nahajališče tako ne govori nujno o prvotnem kraju postavitve. Kljub pravkar omenjenemu dejstvu, ki ga je potrebno vzeti v obzir, se na področju jezikoslovja med mestom in agrom izrišejo določene razlike.² Poleg osnovne pravkar omenjene delitve sem napake razdelila po posameznih ravneh jezika. Največ je pravopisnih, glasoslovnih in oblikoslovnih; ostale (skladijske, besediloslovne) se pojavljajo zgolj sporadično, kar se sklada z naravo napisov. Nekoliko nenavadna je pogostost napačnih rab pri imenih, pri katerih bi pričakovali na eni strani natančnost in poznavanje zapisovanja ter na drugi trdovratnejše upiranje jezikovnim spremembam. Večje število napak v agru ter njihov značaj pa nakazujejo tudi na potek romanizacije (z latiniziranjem), ki je prej in v večjem obsegu zajela mesto in se šele zatem širila v zaledje.

Tabela napak na napisih v mestu³

Skladnja	Pravopis	Glasoslovje	Besedišče	Besediloslovje	Objava
<i>ob peregrinationis expeditionum regressus in urbem sacram</i>					CIL III 11697
		<i>sancte</i>			CIL III 5188
		<i>filis</i> (namesto <i>filiis</i>)			CIL III 5184
	<i>siginum</i>				ILJug 387
	<i>Volkano</i>				CIL III 11699
		<i>vivos</i> (namesto <i>vivus</i>)			CIL III 5232
		<i>obito in expeditione Daccisca</i>			CIL III 5218
		<i>speclatorum</i> (sinkopa)			CIL III 5223
		<i>stolate</i>			CIL III 5225
		<i>filie</i>			CIL III 5240

² Prim. tabele.

³ Natančno razlago posameznih jezikovnih neustreznosti tako v mestu kot v agru najdeš v Visočnik 2007, 94-116.

Skladnja	Pravopis	Glajoslovje	Besedišče	Besediloslovje	Objava
<i>Aurelio Gaiano civis Surus</i> – neujemanje sklonov	<i>quraerunt</i>	<i>quraerunt</i>			<i>ILjug</i> 389
		<i>vive</i>			<i>CIL</i> III 5244
<i>Aurelio Maximo civis Surus</i> – neujemanje sklonov		<i>Barathe, vius</i>			<i>CIL</i> III 11701
			<i>crudeles parentes</i> – neustrezen pridevnik?		<i>CIL</i> III 5246
<i>uxor pientissimo</i> – neujemanje sklonov					<i>CIL</i> III 11702
		<i>vius</i>			<i>CIL</i> III 5247
	<i>karissimo</i>				<i>CIL</i> III 14368 ²
		<i>sibei</i>			<i>CIL</i> III 5251
	<i>karissimo</i>				<i>CIL</i> III 5230
	<i>karissimae, karissimae</i>	<i>Bassine, Pothentine</i>			<i>CIL</i> III 5256
<i>et Firminam fil(iam)</i> – neujemanje sklonov					<i>ILjug</i> 397
		<i>vius, sue</i>			<i>ILjug</i> 398
		<i>vivos (vivus)</i>			Lovenjak 2003, 343 (12)
		<i>sibei</i>			<i>CIL</i> III 5277
				<i>hic siti</i> (brez sunt)	<i>CIL</i> III 5235
		<i>harispex</i>			<i>ILjug</i> 393

Kot je razvidno iz tabele je napak in pomanjkljivosti največ na področju pravopisa in glasoslovja. To ne velja samo za mesto, temveč tudi za območje okolice (agra). Ti dve področji sta najbolj izpostavljeni

osnovni in splošni rabi. Do skladenjskih napak, neustreznosti besedišča in spodrseljavev v besediloslovju lahko pride šele takrat, ko imamo opravke z daljšim strnjenim tekstom. Na napisih v večini primerov tega ni; formule, ki so bile v splošni rabi, in prostorska omejenost napisnega dela na kamnitem nosilcu spomenika, niso omogočali razvoja besedila, tako je težko govoriti o sobesedilnosti.⁴ Kontekst, na katerega je pri obravnavi napisov treba biti pozoren, je čas, v katerem je nek napis nastal; okolje, v katerem so ga postavili; kdo in komu ga je postavil; pa morda še kak drug, (kot npr. povod ali vzrok) ki je vplival na nastanek.

Posebnosti pri pisavi osebnih imen iz mesta

Proti pričakovanju je mogoče neobičajne zapise in nepravilnosti najti tudi pri osebnih imenih. Z večino smo se srečali že v prejšnji tabeli, na tem mestu pa so zbrani še enkrat, da bi postalo bolj razvidno, v kolikšni meri so se spremembe dotaknile tudi imen.

IME	UPORABLJENA OBLIKA IMENA*	OBJAVA
Flavius Titianus	Fl(avii) Tit<i>ani	<i>CIL</i> III 5172
Mamilius Crescens	Mamilius Cresce(n)s	<i>CIL</i> III 5191
Restitutus Saturnini	Restutus Saturnini	<i>CIL</i> III 5191
Aurelius Paterculus	Aurelius Paterclus	<i>CIL</i> III 5160
Masculinius Successus	Masclinius Successus	<i>CIL</i> III 5173, <i>CBFIR</i> 231
Extricus	Extricat(o)	<i>CIL</i> III 5189
Secundinus Maximi	Secundin(us) Maximi	<i>CIL</i> III 5196; Wedenig 1997, C 12
Saturninus Viatoris	Saturnin(us) Viatoris	<i>CIL</i> III 5196; Wedenig 1997, C 12

* V oklepajih je izpis dopolnitve – torej oblika, v kateri bi beseda morala biti zapisana.

⁴ Pri tem je treba opozoriti na članek J. Hermana (1998, 397-408), v katerem obravnava eno izmed najbolj pogostih formul na nagrobnikih (formula *D M*) kot vir skladenjskega problema, za katerega lahko trdimo, da je na napisih (med skladenjskimi) najpogostejši. Obstajata namreč dva skladenjska modela: a. v mnogih primerih formula slovnično ni vključena v tekst, tako je ime pokopanega v dativu ali celo v nominativu; b. v drugem sklopu nagrobnikov je *D M* invokacija skladenjsko integrirana v besedilo s svojilnim odnosom, ki je izražen z genitivom imena umrle osebe. To razliko je mogoče razložiti s semantično dvoličnostjo imena *Manes*, ki lahko po eni strani označuje duhove in demone podzemlja, lastnike in varuhe grobov; po drugi pa se lahko nanaša na skupino prijaznih in domačih duhov, ki se tičejo umrlega (morda celo njegov lasten duh po smrti). Prvi model bi sovpadel s prvo razlago imena, drugi z drugo. Veliko število mešanja in negotovosti med genitivom in dativom pa kaže na to, da uporabniki teh semantičnih in skladenjskih nians niso obvladali.

Aurelius Saturninus	Aur(elio) Saturnin(o)	<i>CIL</i> III 5219
Aurelia Secundina	Aur(eliae) Secundin(a)e	<i>AIJ</i> 46
Decimia Queta	Decimia Quaeta	
Caius Iunius Nicander	C(aio) Iunio Nicandr(o)	<i>CIL</i> III 5224
Secundinus	Secundin(o)	<i>CIL</i> III 5239
Aulus Vederna	Aulo Vedern(a)e	<i>ILJug</i> 393; Wedenig 1997, C 33
Respecta	Resectae	<i>ILJug</i> 393; Wedenig 1997, C 33
Propinquus	Propincus	<i>CIL</i> III 5274 a
Marcellinus	Marcellinu(s)	<i>CIL</i> III 5256; <i>AIJ</i> 53
Aurelia Bassina	Aur(eliae) Bassin(a)e	
Aurelia Potentina	Aur(eliae) Pothentin(a)e	
Censorina	Ce(n)sorina	Kolšek 1995, 284, 11
Litugena	Litugen(a)e	<i>CIL</i> III 5269
Attia Ursula	At(t)ia Ursula	<i>CIL</i> III 5271
Ingenuus	Ingenu(u)s	Kolšek 1995, 281, 5
Caninius	Kaninius	<i>CIL</i> III 5166
Blaudia	Blaudi(a)e	<i>CIL</i> III 5194
Queta, Secundina	Quaeta, Secundin(a)e	<i>CIL</i> III 5219
Epcitata	Epcitat(a)e	<i>CIL</i> III 5263
Vindu	Vind(u)	<i>CIL</i> III 11705

Na dveh mestih je opazen izpust enega od dveh podvojenih glasov (uu, tt). Takšne primere lahko razložimo z željo piscev po poenostavitvi, pri tem lahko zgornjim dodamo še primer imena *Propincus*, kjer je prav tako vidna težnja po poenostavljanju v kombinaciji z določenimi glasovnimi spremembami, ki so se v jeziku že vršile.⁵

Pri imenih *Cresces* in *Cesorina* je mogoče zaslediti glasovno spremembo, pri kateri se je skupina konzonantov *-ns* spremenila in poenostavila, tako da je *-n* izpadel. Namesto pravih in uveljavljenih imen *Crescens* in *Censorina* sta na napisih izpričani obliki brez črke *n*, kar je ena izmed značilnosti vulgarne latinščine. Na področje glasoslovja sodi še značilnost, ki je nastala kot posledica izgovorjave dvoglasnika *ae*, saj se je ta vedno pogosteje artikuliral kot dolgi *e*, ne pa več kot dvoglasnik *aj*. V tekstih vulgarnega značaja, predvsem na napisih, se tako srečujemo s primeri, ko namesto pričakovanega *ae* (za genitiv ali dativ 1. deklinacije) stoji samo *e*. Na splošno je takšnih primerov v mestu manj kot v agru, kar velja tudi za osebna imena.

Pri obliki imena *Restitutus*, ki je zapisano kot *Restutus*, se podobno

⁵ Prim. Babič 2004, 28-30; prim. Leumann 1963, 46-47.

kot pri imenu *Restituta* (*Restuta*) v agru pokaže haplologija.⁶ Pri *Paterclus* in *Maslinius* je izpričana sinkopa. Zaradi pomanjkanja prostora na napisnem polju in želje po sežetosti so imena pogosto krajšali ter opuščali njihove končnice. Imena so tako pogosto zapisana brez končnic –us, -u, -s.

Tabela napak na napisih agra

Skladnja	Pravopis	Glasoslovje	Oblikoslovje	Besediloslovje	Objava
	<i>nobilissims, iuventustis domni</i>				<i>CIL</i> III 11316
		<i>Britaniae proviciae</i>			<i>CIL</i> III 5300
	<i>vivive</i>	<i>Aurelie Antonie filie</i>			<i>AE</i> 1989, 622 Črešnjevcec
		<i>patrone sue</i>			<i>CIL</i> III 5393
				<i>vivus fecit et sibi</i> – neobičajen vrstni red	
		<i>Adsalute</i>			<i>CIL</i> III 11685
		<i>stupendiorum</i>			<i>AIĴ</i> 13
				<i>hic est hic est</i> – izpust situs	<i>AE</i> 1978, 604 Kovaški vrh,
		<i>Adsallute</i>			<i>CIL</i> III 5136
		<i>Adsallute</i>			<i>CIL</i> III 5138
	<i>Tertuliani</i>	<i>vibus* coniuge Secundine obite</i>	<i>dibus</i>		<i>CIL</i> III 14367 ¹
	<i>hanorum</i>			<i>hic situs</i>	<i>CIL</i> III 13406
	<i>Ats(allutae)</i>				<i>AIĴ</i> 255
			<i>fili et filiae vivi fecere</i> – namesto običajne fecerunt		<i>CIL</i> III 5102

* Prim. Visočnik 2005, 57-72.

⁶ Mihăescu 1978, 214.

Skladnja	Pravopis	Glajoslovje	Oblikoslovje	Besediloslovje	Objava
		<i>vius</i>			<i>ILjug</i> 367
	<i>anorum</i>				<i>CIL</i> III 5114
	<i>Celeienssiu- m</i>				C 39
	<i>Rusticium Albinu filium</i>	<i>Cerve, Severine</i>			<i>ILjug</i> 373
	<i>Tertuli</i>	<i>vibus</i>			<i>CIL</i> III 5700
	<i>vikario</i>				<i>CIL</i> III 5121
		<i>munmentum</i>			<i>CIL</i> III 13523
	<i>karissimo</i>				<i>CIL</i> III 5106
	<i>Jantulle</i>	<i>Jantulle,</i>	<i>nuri (za nuru)</i>		<i>CIL</i> III 5143
				<i>fecit vivus sibi – neobičajen vrstni red</i>	<i>CIL</i> III 5142
		<i>Hecate, Aurelie</i>			<i>CIL</i> III 5119
		<i>Noreie</i>			<i>CIL</i> III 5123
	<i>karissimo</i>				<i>CIL</i> III 11678
		<i>coiux</i>			<i>CIL</i> III 5183
<i>vixit annis</i>		<i>Vünie, carissime, que</i>			<i>CIL</i> III 5283
		<i>Ercure</i>	<i>Ercure</i>		<i>AIĵ</i> 29
		<i>Erculi</i>			<i>AIĵ</i> 30
			<i>Vibebos</i>		<i>RINMS</i> 115
		<i>vibus</i>			<i>AIĵ</i> 38
	<i>anorum</i>	<i>Viatorine, Maxime</i>			<i>CIL</i> III 5128
	<i>karissimo</i>				<i>CIL</i> III 11700
	<i>uxsori</i>				<i>CIL</i> III 5101

Število besed je na območju agra manjše kot na napisih iz mesta, kljub temu pa je število napak večje kot v mestu. V zastopanosti napak se ponovi slika iz mesta; prevladujejo namreč pravopisne in glasoslovne, vendar se njihov raster razširi. Napake iz mesta so osnovne, obrobne,

imajo manjšo težo. Tiste iz agra pa na nek način nadgrajujejo oziroma stopnjujejo one iz mesta; predvsem pa je z njihovo pomočjo mogoče potrditi, da je bilo mestno zaledje manj pismeno, kar je rezultiralo tudi v večjem številu napak.

Posebnosti pri pisavi imen iz agra

Proti pričakovanju jezikovne spremembe niso prizanesle niti imenom, pri katerih je nujnost pravilnega pisanja toliko večja.⁷ Tudi pri imenih so napake posledica glasovnih sprememb, do katerih je v teku razvoja jezika prihajalo; upoštevati moramo možnost krajšanja oziroma izpuščanja predvsem končnih glasov, kar je povezano z željo po čimbolj ekonomični izrabi napisnega polja; večje okrajšave pa so nastale tudi zato, ker so bila nekatera imena zelo razširjena in dobro poznana.

IME	UPORABLJENA OBLIKA IMENA*	OBJAVA
Ingenuus	Ingiinus	<i>CIL</i> III 5291
Caius	G(aius)	<i>ILJug</i> 1187
Honoratianus	Hon(o)ratiano	<i>CIL</i> III 5304
Aurelia Antonia	Aureli(a)e Antoni(a)e	<i>AE</i> 1989 622, Črešnjevce
Cupitus Aviti	Cupitus Av(i)ti	<i>CIL</i> III 5151
Restumarus	Riistumarus	<i>CIL</i> III 5289
Ruscus	Rudscus	<i>CIL</i> III 11650
Caius Castricius Optatus	C(aius) Castric(ius) Opta(t)us	<i>CIL</i> III 5137
Avitus	Av(i)ti	<i>CIL</i> III 5151
Iallius	Ial(l)ius	<i>AIJ</i> 90
Variniana	Varinian(a)	<i>AIJ</i> 28
Caius Caecina Faustinus	G(aius) Caecina Faustinus	<i>CIL</i> III 5135
Cassius Restitutus	Cassius Restut(us)	Lovenjak 1997, 67-68, 2
Valerius Tertulliani Secundina Tertullina	Valerius Tertul{i}liani Secundin(a)e Tertul(l)ina	<i>CIL</i> III 14367 ¹
Superus	Super(o)	<i>AE</i> 1987, 800 Dvor
Diastumarus	Diastumar(us)	<i>CIL</i> III 5144a= <i>CIL</i> III 11683
Abascantus	Abascantu(s)	<i>AE</i> 1974, 489 Šentjur

⁷ Solin 2006, 527-534, avtor vzroke za napake na imenih išče v vulgarni izgovorjavi nosilcev (večina na napisih izpričanih prebivalcev je pripadala nižjim slojem) imen ter pri kamnosekih, ki so bili pogosto polpismeni ali celo nepismeni.

IME	UPORABLJENA OBLIKA IMENA*	OBJAVA
Quintus Sabinus Veranus	Q(uinti) Sabini Veran(i)	<i>CIL</i> III 5146
Barbius Cupitus	Barbius Cupitu(s)	<i>CIL</i> III 5144=11682, <i>AIĵ</i> 23
Caius Spectatius Cerva Rusticius Albinus ? Spectatia Severina	C(aio) Sp(ectatio) Cerv(a)e Rusticium Albinu Spect(atiae) Severin(a)e	<i>ILĵug</i> 373
Celatus Tertulli	Celatus Tertul(l)i	<i>CIL</i> III 5700
Nemeta	Nemet(a)e	<i>AIĵ</i> 4
Aurelius Asclepio- dotus	Aurel(ius) [As]clepiiodotus	<i>CIL</i> III 11677
Mocio	Moci(o)	<i>CIL</i> III 13523= <i>AIĵ</i> 41
Restituta	Restutae	<i>CIL</i> III 5107
Sacronius Verinus	Sacroni(o) Verino	<i>CIL</i> III 5106
Candida	Candid(a)e	<i>CIL</i> III 11710
Iantulla	Iantull(a)e	<i>CIL</i> III 5143= <i>AIJ</i> 22
Aurelii	Aurelie	<i>CIL</i> III 5119, <i>RINMS</i> 102
Iulia Aquilina	Iulia Aquilin(a)	<i>CIL</i> III 5118=11671
Viinia Aurelia	Viini(a)e Aureliae	<i>CIL</i> III 5283
Serenus Marius	Serenu(s) Mari(us)	<i>AIĵ</i> 29
Ceirius	Ceiriu(s)	<i>AIĵ</i> 30
Titia	Titi(a)e	<i>CIL</i> III 10816
Latinus	Latinu(s)	<i>AIĵ</i> 32
Ingenuus	Ingenu(u)s	<i>AIĵ</i> 35
Victorinus	Vitorinus ???	<i>CIL</i> III 5128
Caius Iulius Accisi Attio	C(aio) Iulio Accis(i) At(t)ionis	<i>CIL</i> III 5101
Septima	Septuma	<i>CIL</i> III 5152

* V oklepajih je izpis dopolnitve – torej oblika, v kateri bi beseda morala biti zapisana.

Nenavadne zapise imen lahko razdelimo na več skupin: v prvo skupino, ki je obenem tudi največja, bi lahko uvrstili tiste, kjer je črka e zapisana namesto črk ae. Sledijo tisti, kjer dve črki i nadomeščata e, kar je posledica vpliva kurzivne pisave. Pri tem gre za način zapisovanja, česar ni mogoče opredeliti za napako.

Podvojene konzonante so le redko zapisali v neokrnjeni obliki, velikokrat so enega izpustili. Srečamo še eno vrsto izpuščanja, namreč opuščanje končnic in končajev. Za ta pojav je gotovo kriva sama narava napisnega polja, ki je bilo omejeno, in je nemalokrat terjalo ekonomič-

no izrabo prostora, namenjenega pisanju. Dvakrat opazimo črko G namesto C pri imenu *Caius*.⁸

Pri nenavadni obliki imena *Restuta*,⁹ ki stoji namesto običajne *Restituta*, se prvič srečamo s pojavom haplologija, ki je bil še posebej pogost v govorjenem jeziku. Opuščali so namreč določen del besede, ponavadi zlog (lahko tudi glas ali črko), kar je vodilo v nastanek novih oblik in tudi imen. Na podoben način je nastalo še ime *Antonius* (iz *Antoninus*) in številne druge besede, izpričane predvsem na napisih. Haplologiji stoji nasproti ditologija, ki jo lahko opazujemo pri imenu *Tertullianus* v zgornji tabeli. Ob dveh podobnih zlogih (zaradi njiju) je s procesom asimilacije nastal še tretji: *Tertuliliani* (iz *Tertulliani*); podobno pa še pri *Quintililianus* (iz *Quintilianus*) ali *principipibus* (iz *principibus*).¹⁰

Sklepne ugotovitve

Tudi napake na napisih Celeje so odraz latinskega jezika, ki se je dejansko uporabljal v praksi, med navadnim prebivalstvom. Govorimo lahko o vulgarni latinščini, pri kateri je mogoče zasledovati razvoj jezika, ki je nenazadnje rezultiral v romanskih jezikih. Nekatere izpričane napake je mogoče označiti za t. i. tehnične: pri podvojenih glasovih ni nujno, da gre za poenostavljanje, temveč je morda prišlo do izpusta zaradi pomanjkanja prostora; kurzivnega načina pisanja oziroma njegovega vpliva ne moremo opredeliti kot napačno rabo, ampak samo kot način pisanja; opuščenje končnic (predvsem pri besedah na koncu) je posledica pomanjkanja prostora ter obenem splošne razširjenosti in poznavanja besede (velikokrat imen); nekatere nenavadnosti delujejo kot navadni lapsusi, kar so najverjetneje tudi bili. Razlike med agrom in mestom so v skladu s pričakovanji; napak je v agru več in imajo večjo težo, v mestu pa so v večini primerov manjše in bolj obrobnega značaja. Mesto se tako kaže kot tisti del celejskega prostora, ki ga je romanizacija (z latinizacijo) dosegla prej, celoviteje in intenzivneje; latinščina uporabljena na napisih iz mesta je tako pravilnejša od tiste v agru, v kar se lahko prepričamo tudi ob pogledu na zgornje tabele.

Zaradi narave napisov so tako v mestu kakor tudi v agru v večini zastopane glasoslovne, pravopisne in oblikoslovne napake. Skladenjske, besediloslovne in tiste, ki se tičejo besedišča, so le osamljeni primeri na tistih nekaj napisih, ki kljub vsemu presežejo togo formo okrajšav in osnovnih podatkov. Najbolj pogosto se pojavljajo monoftongizacija,

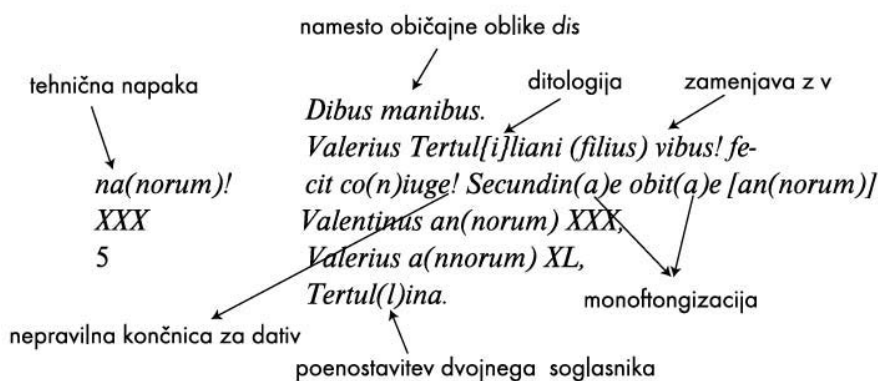
⁸ Babič 2004, 28-30.

⁹ Prim. *CIL* VI, VI, 3, str. 128: različici *Restut-us/a* sta bili razmeroma pogosti.

¹⁰ Mihăescu 1978, 214.

zapisovanje črke K namesto C, poenostavljanje dvojnih soglasnikov, pa tudi samoglasnikov. Smatramo jih lahko za osnovne spremembe, ki so se pojavile in so tekom stoletij v jeziku pustile svoje sledi.

Ob primerjavi s *CIL* VI, VI, 3 ter Galdijevo monografijo¹¹ o slovnici na latinskih napisih vzhodnih provinc ugotovimo, da obravnavano ozemlje v tem pogledu ne predstavlja izjeme. Napake, s katerimi se srečamo, niso nič posebnega; tudi po številu ne izstopajo (morda jih je celo nekaj manj kot v drugih mestih, v drugih provincah), kar na nek način potrjuje, da je bil Norik tudi v jezikovnem pogledu podaljšek Italije.



Slika 2: *CIL* III 14367¹, žara za Valerija in njegovo družino kot primer napisa s številnimi napakami. Ta napis je izjema, praviloma namreč napisi vsebujejo samo eno (morda dve) jezikovni posebnosti.

LITERATURA

Okrajšana citirana literatura

AE: *L' Année épigraphique*, Paris.

AIJ: V. Hoffiller, B. Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien. Heft I: Noricum und Pannonia Superior*, Zagreb 1938.

ANRW: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.

ANSI: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975.

CBFIR: E. Schallmayer, K. Eibl, J. Ott, G. Preuss, E. Wittkopf (ur.), *Der römische Weihebezirk von Osterburken I. Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des Römischen Reiches*; Forsch. Ber. Vor.-Frügesch. Baden-Württ. 40 (Stuttgart 1990).

CIL: *Corpus inscriptionum Latinarum*.

¹¹ Prim. *CIL* VI, VI, 3 (o slovnicih posebnostih ter napakah na napisih Rima); Galdi 2004.

- ILSI* 1: M. Lovenjak, *Neviodunum. Inscriptiones Latinae Sloveniae* 1, Situla 37, Ljubljana 1998.
- ILjug*: A. et J. Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos ... repertae et editae sunt*: Situla 5, Ljubljana 1963; Situla 19, 1978; Situla 25, 1986.
- ILLPRON*: M. Hainzmann, P. Schubert, *Inscriptionum lapidariarum Latinarum provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices*, Berolini 1986.
- RE*: G. Wissowa & al. (izd.), *Pauly Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 1893-1980.
- RINMS*: Šašel Kos M., *Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije / The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia*, Situla 36, Ljubljana 1997.
- RIS*: E. Weber, *Die römzeitlichen Inschriften der Steiermark*, Graz 1969.
- Onomasticon* I: *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Vol. I: *Aba-Bysanus*. Composuit et correxit B. Lőrincz. Editio nova aucta et emendate. Budapest 2005.
- Onomasticon* II: *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Vol. II: *Cabalicius-Ixus*. Composuit et correxit B. Lőrincz. Wien 1999.
- Onomasticon* III: *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Vol. III: *Labarum-Pythea*. Composuit et correxit B. Lőrincz. Wien 2000.
- Onomasticon* IV: *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*. Ex materia ab A. Mócsy, R. Feldmann, E. Marton et M. Szilágy collecta. Vol. IV: *Quadrata-Zures*. Composuit et correxit B. Lőrincz. Wien 2002.
- ThLL*: *Thesaurus linguae Latinae*.

Ostala literatura

- ADAMIK, B. 2006, Offizielles Kommunikationssystem und Romanisierung. – V: C. Arias Abellán (ur.), *Latin vulgaire – Latin tardif*. Actes du VII^{ème} Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Séville, 2-6 septembre 2003, 17-29.
- ADAMIK, T. 1999, Standard und Substandard im Wortschatz der Grabinschrift von Pannonien (CLE 555). – V: H. Petersmann, R. Kettmann (ur.), *Latin vulgaire – latin tardif*. Actes du V^e Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Heidelberg, 5-8 septembre 1997, 157-168, Heidelberg.
- BABIČ, M. 2004, *Žgodovinsko glasoslovje in oblikoslovje latinskega jezika*. Filozofska fakulteta. - Ljubljana.
- BAJEC, A. 1928, Romanizacija in jezik rimskih provinc Norika ter obeh Pannonij. – V: *Razprave*. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani 4, 43-56, Ljubljana.
- BARTONĚK, A. 1999, Schriftsprache, Umgangssprache, Dialekt im Latein. – V: H. Petersmann, R. Kettmann (ur.), *Latin vulgaire – latin tardif*. Actes du V^e Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Heidelberg, 5-8 septembre 1997, 89-98, Heidelberg.
- BIVILLE, F. 1995, »Qui vulgo dicitur...« Formes »vulgaires« de la création lexicale en latin. – V: L. Callebaut (ur.), *Latin vulgaire, latin tardif IV*. Actes

- du 4^e colloque international sur le latin vulgaire et tardif. Caen, 2-5 septembre 1994, 193-203, Hildesheim, Zürich, New York.
- GAENG, P. 1992, The extent to which inscriptional evidence may serve as a source of "Vulgar" i.e. spoken Latin. – *Linguistica* 32, 19-29
- GALDI, G. 2004, *Grammatica delle iscrizioni latine dell'impero (province orientali). Morfosintassi nominale*. - Università degli studi di Bologna. Dipartimento di filologia classica e medioevale. Papers on grammar. Monographs 3, Roma.
- GALDI, G. 2006, Some remarks on the use of the ablative in central-eastern inscriptions. – V: C. Arias Abellán (ur.), *Latin vulgaire – Latin tardif. Actes du VII^{ème} Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Séville*, 2-6 septembre 2003, 285-295, Sevilla.
- HERMAN, J. 1966, Recherches sur l'évolution grammaticale du latin vulgaire: les emplois "fautifs" du nominative. – *Acta Classica Univ. Scient. Debreceniensis* 2, 109-112 (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 321-325).
- HERMAN, J. 1970, Les particularités de l'évolution du latin provincial. – V: *Actele de la XII Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*. Editura Academiei 1, 125-130, Bucarești (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 29-34).
- HERMAN, J. 1971, Essai sur la latinité du littoral adriatique à l' époque de l'Empire. – V: *Sprache und Geschichte. Festschrift Harri Meier*, 199-226, München (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 121-146).
- HERMAN, J. 1975, *Le latin vulgaire*. Presses universitaires de France. - Paris.
- HERMAN, J. 1978a, Du latin épigraphique au latin provincial. Essai de sociologie linguistique sur la langue des inscriptions. – V: *Etrennes de septantaine: travaux de linguistique et de grammaire comparée offerts à Michel Lejeune*, 99-114, Paris (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 35-49).
- HERMAN, J. 1978b, Évolution a>e en latin tardif? Essai sur les liens entre la phonétique historique et la phonologie diachronique. – *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 26, 37-48 (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 204-216).
- HERMAN, J. 1983, Le latin dans les provinces danubiennes de l' Empire romain. Problèmes et perspectives de la recherche. – V: *ANRW* II 29. 2., 1089-1106, (= *Du latin aux langues romanes. Études de linguistique historique*, 1990, 164-182).
- HERMAN, J. 1987, La disparition de –s et la morphologie dialectale du latin parlé. – V: *Latin vulgaire-latin tardif I*. Actes du I^{er} Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Pécs, 2-5 septembre 1985), 97-108, Tübingen.
- HERMAN, J. 1997, *El latín vulgar*. - Barcelona.
- HERMAN, J. 1998, Dis Manibus. Un problème de syntaxe épigraphique. – V: *Estudios de lingüística latina*. Actas del IX Coloquio Internacional de Lingüística latina. Ediciones Clásicas, 397-408, Madrid.
- KIESLER, R. 2006, *Einführung in die Problematik des Vulgärlateins*. Romanistische Arbeitshefte 48, Tübingen.
- KOCH, P. 1995, Une langue comme toutes les autres: latin vulgaire et traits

- universels de l' oral. – V: L. Callebat (ur.), *Latin vulgaire, latin tardif IV*. Actes du 4^e colloque international sur le latin vulgaire et tardif. Caen, 2-5 septembre 1994, 125-144, Hildesheim, Zürich, New York.
- KOLŠEK, V. 1995, Napisi iz Celja in njegove okolice. - *Arh. vest.* 46, 279-289.
- LEUMANN, M. 1963, *Lateinische Laut- und Formen- Lehre*. – Handbuch der Altertumswissenschaft 2, 2. 1, München.
- LÖFSTEDT, B. 1983, Rückschau und Ausblick auf die vulgärlateinische Forschung: Quellen und Methoden. – V: *ANRW II* 29.2., 453-479.
- MIHĂESCU, H. 1978, *La langue latin dans le sud-est de l'Europe*. - Paris.
- MIHĂESCU, H. 1983, La langue latin dans le sud-est de l'Europe. – V: *ANRW II* 29.2., 1107-1147.
- MÜLLER, B. 1999, La lexicologie historique des langues romanes et le lexique du latin. – V: H. Petersmann, R. Kettemann (ur.), *Latin vulgaire – latin tardif*. Actes du V^e Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Heidelberg, 5-8 septembre 1997, 183-191, Heidelberg.
- PANAGL, O. 1999, Morphologische Hypercharakterisierung im Vulgärlatein. – V: H. Petersmann, R. Kettemann (ur.), *Latin vulgaire – latin tardif*. Actes du V^e Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Heidelberg, 5-8 septembre 1997, 49-57, Heidelberg.
- POLOMÉ, C. E. 1983, The Linguistic Situation in the Western Provinces of the Roman Empire. – V: *ANRW II* 29.2., 509-553.
- SKOK, P. 1915, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*. Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 25, Zagreb.
- SOLIN, H. 1995, Zur Entstehung und Psychologie von Schreibfehlern in lateinischen Inschriften. – V: H. Solin, O. Salomies, U-M. Liertz (ur.), *Commentationes humanarum litterarum* 104. Acta colloquii epigraphici latini Helsingiae 3. – 6. sept. 1991 habiti, 93-111, Helsinki.
- SOLIN, H. 2006, Eigennamen und Vulgärlatein. – V: C. Arias Abellán (ur.), *Latin vulgaire – Latin tardif*. Actes du VII^{ème} Colloque international sur le latin vulgaire et tardif Séville, 2-6 septembre 2003, 527-534, Sevilla.
- VÄÄNÄNEN, V. 1967, *Introduction au latin vulgaire*. - *Manuels et études linguistiques* 6. - Paris.
- VÄÄNÄNEN, V. 1982, *Introduzione al latino volgare*. Testi e manuali per l'insegnamento universitario del latino 8, Bologna.
- VÄÄNÄNEN, V. 1983, Le problème de la diversification du latin. – V: *ANRW II* 29.2., 481-506.
- VISOČNIK, J. 2005, Glasovna posebnost vulgarne latinščine – omahovanje med črko b in v na napisih iz okolice Celeje. – *Keria. Studia Graeca et Latina*, 7/2, 57-72.
- VISOČNIK, J. 2007, *Jezikovne značilnosti napisov antične Celeje z okolico kot vir za preučevanje romanizacije celejskega prostora*. – Ljubljana (neobjavljena doktorska disertacija).
- WEDENIG, R. 1997, *Epigraphische Quellen zur städtischen Administration in Noricum*. Aus Forschung und Kunst 31. - Klagenfurt.
- ZAMBONI, A. 1965-1966, Contributo allo studio del latino epigrafico della X Regio augustea (Venetia et Histria). Fonetica (vocalismo). – V: *Atti dell'*

- Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*. Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti 124, 463-517, Venezia.
- ZAMBONI, A. 1967-1968a, Contributo allo studio del latino epigrafico della X Regio augustea (Venetia et Histria). Fonetica (vocali in iato e consonantismo). – V: *Atti dell' Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*. Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti 126, 77-129, Venezia.
- ZAMBONI, A. 1967-1968b, Contributo allo studio del latino epigrafico della X Regio augustea (Venetia et Histria). Morfologia. – V: *Memorie dell' Accademia Patavina*. Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti 80, 139-170, Padova.
- ZAMBONI, A. 2003, Evoluzione e rinnovamento nel lessico del latino volgare: tendenze strutturali e derive interne. – V: H. Solin, M. Leiwo, H. Halla-aho (ur.), *Latin vulgaire – latin tardif VI*. Actes du VI^e colloque international sur le latin vulgaire et tardif Helsinki, 29 août – 2 septembre 2000, 419-435, Hildesheim, Zürich, New York.

The Language Characteristics of Inscriptions Found at and around Celeia

Summary

Errors attested in Celeian inscriptions are a reflection of Latin language that was actually spoken in everyday life by ordinary people. When studying Vulgar Latin, it is possible to observe the development of a language, which ended in Romance languages. Some attested mistakes are of a technical nature; but the greater part of them were made on account of the language development.

Differences between the town and ager are expected: more errors can be found in ager and these are of a greater importance; in the town they are mostly of a marginal character. It can be concluded that the town – Celeia itself – was romanized sooner and more comprehensively. The analysis of the vocabulary and linguistic peculiarities on the inscriptions of Celeia and its adjacent areas confirms the important role of the town, which became the center of Romanization for southern Noricum.

Due to the character of inscriptions in the town as in ager there can be seen phonetic, spelling and morphological errors. Syntactic and discourse specifics and those connected with vocabulary are nothing more than isolated examples written in those few inscriptions, which none the less exceed rigid form of abbreviations and basic data. Monophthongizations, writings of letter K instead of C, simplifications of double consonants and vowels appear most frequently. These can be

Julijana VIŠOČNIK: Jezikovne značilnosti napisov Celeje in njene okolice

considered to be basic changes that arose in the language and left traces there through centuries.

Naslov:

Julijana Višochnik

ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo

Novi trg 2

SI-1000 Ljubljana

e-mail: julijana.visocnik@zrc-sazu.si